

1. Кароткі змест Бондар

2. Кароткі змест Дванаццацігоднікі

3. Кароткі змест Тры крыжыкі

□

□

Кароткі змест Бондар

«Стары Даніла славіўся на цэлую ваколіцу сваімі вырабамі: вёдрамі, начоўкамі, цабэркамі і лыжкамі, якія выходзілі з яго рук моцныя, гладкія і вельмі зграбныя». На кірмашах іх ахвотна куплялі людзі, і бондар з жонкай жылі ў дастатку.

Мэтай яго жыцця былі не заробкі, а сама праца. «Майструючы... ён забываў аб ядзе, аб сне. Нікому, апрача жонкі, не можна было глядзець, як ён працуе». Аўдоцця, жонка, была яго ценом, яна любіла ўсё, што любіў муж, і ганіла тое, што яму не падабалася.

На суседзяў Даніла глядзеў, «як на няўдалыя цабэркі з крывых, нязграбных клёпак». Ім было не дадзена спазцігнуць вялікую таямніцу, якую ведаў ён. Бондар і жадаў бы выказаць вясковаму люду ўсё, што было ў яго на душы, але быў упэўнены, што яны гэтага не зразумеюць, пачнуць смяяцца. І стары майстра нёс пакуту маўчання.

Пані з маёнтка захацела мець посуд, зроблены «залатымі рукамі» (так вяскоўцы празвалі бондара). Заказ пані Даніла ўспрыняў як шчаслівы і даўно чаканы выпадак, пасланы самім лёсам. Нарэшце яго майстэрства, яго працу змогуць ацаніць па-сапраўднаму.

Прыступаючы да працы, ніколі так стары Даніла адмыслова не вастрыву інструмент, так прыдзірліва і доўга не выбіраў дрэва, так старанна не абрабляў дошкі... «Гэта былі не вёдры, не начоўкі, не лыжкі, а дзіўны сон пекных форм. Гэта былі ажыццёўленыя мары Данілавага сэрца. Гэта было тое, дзеля чаго варта і жыць, і пакутваць».

На санках Даніла і Аўдоцця павезлі посуд у двор пані. Раз за разам яны спыняліся, каб здзьмухнуць з вырабаў сняжынкі. Для паніных пакояў іх сустрэла плейма крыклівых вераб'ёў і адзін «шэры падшывалец апаганіў чысценькі бялюткі цабэрак». Майстра і яго жонка акамянелі. Спрабуючы вострым сцізорыкам выскрабці пасудзіну, Даніла не заўважыву, калі падышла эканомка. Яна загадала ўсё адвезці на кухню. Пані ж не захацела глянуць на Данілаву «песню», заплаціла яму не таргуючыся.

Грошы абражаны бондар кінуў на ганку, але Аўдоцця іх непрыкметна для мужа падняла. Дамоў яны вярталіся, як з пахавання. «Пані, сама гэтага не разумеючы, бязлітасна плюнула чалавеку ў самую душу... Памерлі яго мары, якімі ён цешыўся ўсё жыццё».

Пасля гэтага Даніла закінуў бондарскую справу. Раней зусім абыякавы да гарэлкі, валяўся цэлымі днямі п'яны ў карчме пад сталом. Аўдоцця цярпела голад, холад і нікому не жалілася. Загаласіла, заплакала заўсёды маўклівая бондарава жонка толькі, калі мёртвага Данілу паклалі ў шурпатую нязграбную труну. Яе гора і крыўда выліваліся ў «прыгожыя словы сумных прычытанняў», аж суседкі дзівіліся.

Людзі гаварылі, што калі б Даніла каго з іх навучыву сваёй справе, той бы век яго ўспамінаў добрым словам, а то ён ад пані пахвалы чакаў. Хутка за Данілам памерла і Аўдоцця. Па ёй ніхто не галасіў, бо «была яна адна-адзінокая».

Кароткі змест Дванаццацігоднікі

Больш за сто гадоў воддаль тракта стаяла невялікая вёска Такарышча. Яна «славілася на ўсю ваколіцу найлепшым збожжам — чыстым і ядраным, найлепшай жывёлай і добрым! тканінамі». Восенню, калі з поля ўжо ўсё было сабрана, на кірмашах за такароўскія тавары між гаспадарамі пачыналіся спрэчкі, а часам нават і бойкі. Суседнія вёскі зайздросцілі такароўцам і не любілі іх, стараліся чым-небудзь дапячы. «Дапячы» ж было вельмі проста: нават калі заможнага гаспадара называлі «кутнікам», чалавек ніякавеў, аж шкада на яго было глядзець.

Зямля Такароўшчыны належала пану Магдановічу. Вельмі даўно продак-пан аддаў дзікую пустку сялянам у арэнду на дванаццаць гадоў. Арандатары шчыра ўзяліся за працу: апрацавалі зямлю, пабудавалі хаты, пасадзілі сады. Кожныя дванаццаць гадоў кантракт аднаўляўся, і як падыходзіў гэты час, такароўцы хмурнелі, непакоіліся, старайся ўсяляк дагадзіць пану. Калі грозная хмара з такароўскага неба мінала, пан Магдановіч падпісваў патрэбныя паперы, жыццё вёскі ўваходзіла ў звычайныя спакойныя берагі. Ужо некалькі разоў абнаўляліся будынкі, мяняліся пакаленні гаспадароў-паноў і сялян-арандатараў. За вёскай з'явіўся свой могільнік.

Аднак тое, чаго такароўцы баяліся цэлае стагоддзе, урэшце здарылася. Маладому пану спадабаўся апрацаваны мужыцкімі рукамі кавалак зямлі і ён не працягнуў кантракт. Вяскоўцы спачатку прасілі пана, потым падалі на яго ў суд. Суд цягнуўся два гады і нямала каштаваў такароўцам, але выйграў яго пан Магдановіч. Такароўцы вымушаны былі пакінуць родны кут. Праз некалькі дзён апусцелую вёску нехта падпаліў. Шукаць падпальшчыка пан не стаў.

Стары Лявон наадрэз адмовіўся ехаць у свет. «Я тут радзіўся, я тут і памру!» — заявіў ён дзецям і ўнукам. Узяў старога селянін з суседняй вёскі. Праз год з Лявонавай

дапамогай гаспадарка гэтага чалавека прыкметна паправілася, і ўжо кожны ў вёсцы меў бы за шчасце трымаць такога работніка. З часам былы такаровец рабіўся ўсё больш маўклівым і панурым, людзі пачалі яго баяцца, лічылі чараўніком. Яшчэ праз год ён раптам загаварыў, стаў вясёлым, пачаў хадзіць на роднае папялішча.

На былой такароўскай зямлі пачалося будаўніцтва. «Адразу ставілі некалькі будынкаў: ток, пуню, хлёў, хату для парабкаў, хату для гаспадара... на панскі манер». На будоўлю пайшоў працаваць і сямідзесяцігадовы Лявон. Старога любілі ўсе: і пан, і майстар, і рабочыя. Сілу ён меў не па ўзросту.

Новы фальварак пан назваў Магданоўшчынай. Ён загадаў ачысціць зямлю і заараць яе на зіму. Пасля таго, як ад былой Такароўшчыны засталіся толькі могілкі, Лявон зноў зрабіўся маўклівым і суровым.

Глухімі восеньскімі начамі новы фальварак зіхацеў агнямі. На баль у Магданоўшчыну з'язджаліся госці з усёй ваколіцы. Адноўчы, у самы разгар панскай гульні, будынак загарэўся. Быў моцны вецер і за нейкую гадзіну ад фальварка «зсталіся такія самыя знакі, як ад былой вёскі Такароўшчына».

Назаўтра Лявон, згорблены, слабы, нібы пастарэлы за ноч на цэлых дваццаць гадоў, паўшоў да пана і прызнаўся, што гэта ён падпаліў. «Усе гэтыя апошнія гады злосць на цябе трымала мае сілы... Во гэтымі каравымі рукамі я яшчэ хацеў задушыць пана, але ўстрымаўся: не хацеў паганіць свае чэсныя мазолістыя рукі панскай нячыстай крывёю...»

Як слугі скручвалі вяроўкамі рукі і ногі, стары не бараніўся. З яго мутных вачэй капалі слёзы.

Кароткі змест Тры крыжыкі

Тры крыжыкі складалі ўсю «навуку і пісьменнасць» Янкі Гарбача. Такі няхітры подпіс пакідаў непісьменны селянін на ўсіх паперах раней і пры новым часе. Свае тры крыжыкі Янка пазнаваў сярод многіх іншых, «як пазнае сваю касу, пугу ці свой воз паміж іншымі такімі ж прыладамі гаспадаркі». Шмат поту яны яму каштуюць кожны раз, як даводзіцца распісвацца. «Ён сапе ў бараду, вочы пільна наставіць у паперу, цэліцца доўга-доўга і пачынае выводзіць крыжыкі, нібы будыніну будзе». Апошнім часам гэта рабіць яму даводзілася часта, бо Янка Гарбач пачаў хадзіць на сходы і выступаць там з прамовамі.

Аднойчы вясковы настаўнік прапанаваў селяніну «кінуць, нарэшце, свой магільнік», навучыцца чытаць і пісаць. Спачатку Янку стала шкада сваіх крыжыкаў, так ён з імі зжыўся. Потым ён пачаў шукаць у думках «усе нявыгады сваёй цёмнаты»: колькі ён папер пападпісваў, не ведаючы, што там выкладзена, не раз чухаў патыліцу, сварыўся і судзіўся. І Янка Гарбач паабяцаў настаўніку, што прыйдзе да яго вучыцца.

Вяртаўся дахаты селянін «абноўленым чалавекам. Ён адчуваў сябе як бы пад акном цікавых палацаў, дзе чорныя літары на белай паперы аблягчаюць чалавеку жыццё».

Мастацкія асаблівасці

Пачынаў З. Бядуля з лірычных імпрэсій, з вершаў у прозе, але досыць хутка звярнуўся да сюжэтнага апавядання. Для ранніх твораў пісьменніка характэрна эмацыяльная насычанасць, рамантычная прыўзнятасць, лірызм, рытмізаванасць апавядальнай плыні. «...Бядулю не можна прылічыць да сялянскіх пісьменнікаў. У іх (творах. — Т.Г.) не гаворыць селянін. Гэта хутчэй, як і Гарун, інтэлігенцкі пісьменнік, які стаіць, аднак, вельмі блізка да сялянскіх. Агульны накірунак нашаніўскае эры зрабіў і на Бядулю свой магутны ўплыў», — адзначаў у 1927 г. Ігнат Дварчанін.

У апавяданнях З. Бядуля схіляецца пераважна да рэалістычных сродкаў узнаўлення

жыцця. Яго творам уласціва мастацкае спалучэнне падзейнасці з пачуццёва багатым унутраным светам чалавека. Пісьменнік пазбягае апісальнасці, паказваючы асноўнае ў характары, паводзінах героя.

Не аднойчы З. Бядуля звяртаўся да тэмы мастака і мастацтва. У апавяданні «Бондар» (1920) творцам, сапраўдным майстрам выступае чалавек, які робіць начоўкі, вёдры, цэбры, бочкі і іншыя падобныя да іх патрэбныя ў гаспадарцы рэчы. Тым самым аўтар паэтызаваў народнае мастацтва, сцвярджаў, што творчай можа стаць кожная карысная справа. З цёплым і мяккім гумарам, але глыбока паважаючы Данілу, апісвае З. Бядуля яго пачуцці і думкі, яго выгляд у час працы. «Ці ж можна апавядаць аб тым, як ён пераглядаў, перамацваў рукамі, пробаваў на язык палены, дошкі і звычайныя кавалкі дрэва, як ён іх сушыў, як з імі няньчыўся, каб стварыць з іх новае хараство, каб у іх душу пераліць».

Сяляне, вяскоўцы, якія ахвотна набывалі Данілавы вырабы, ацанілі яго талент, назваўшы майстра «залатыя рукі». Аднак бондару здавалася, што яны не могуць па-сапраўднаму зразумець прыгажосць, будучь смяцца з яго захопленасці працэсам нараджэння рэчаў. Ён чакаў, што нехта іншы, больш культурны і спакушаны ў мастацтве, ацэніць яго майстэрства. І такога чалавека Даніла ўбачыў у дваровай пані. У зроблены для пані посуд бондар уклаў не толькі ўсё свае ўменне, але і душу.

У двары стары майстра перажыў крушэнне ўсіх мар і спадзяванняў. Іх пахавала пані абыякавасцю да яго «песні душы» — «бялюткіх, як пена марская, як малако, гучных, як шкло, пасудзін», «зграбных, лёгкіх, як бы жывых».

Апавяданнем «Бондар» пісьменнік гаварыў пра абыякавасць пануючага класа да народнай культуры і народнага мастацтва.

Уплыў «нашаніўскай эры», пра што пісаў І. Дварчанін, выявіўся ў звароце З. Бядулі да жыцця працоўнага чалавека, у паказе нядолі народа. Гэта тэма гучала і ў творах паслякастрычніцкага перыяду. Так, падзеі мінулага ўзнаўляюцца ў апавяданні «Дванаццацігоднікі» (1921). Галоўны герой твора, стары селянін, натура актыўная,

дзеясная, валявая. З усіх такароўцаў, якіх выгнаў з абжытага дзядамі і прадзедамі кутка пан, на папялішчы роднай вёскі застаўся толькі ён, каб адпомсціць.

Аўтар апраўдвае ўчынак Лявона. Яго помста пану — гэта пакаранне зла, несправядлівасці. Спаліўшы фальварак, стары зрабіў з панам тое, што той зрабіў з такароўцамі: разарыў, знішчыў нажытае дабро. Гэта ў творы даводзіцца наступным параўнаннем: «...Агністы аграмадны язык так лізануў новы хутар Магданоўшчыну, што ад яго засталіся такія самыя знакі, як ад былой вёскі Такароўшчыны». Разам з тым нянавіць, злосць, гаворыць З. Бядуля, ненатуральныя для душы селяніна-працаўніка пачуцці. Лявон невыпадкова параўноўвае помсту, што доўгія гады насіў у сабе, з гадзінай. Паказальна і тое, што стары адмовіўся ад першапачатковага намеру задушыць пана.

Крыўда і нянавіць у Лявона да пана такія вялікія, што на нейкі час вяртаюць яму маладосць і сілу. «А здароўе ў яго было такое, што ўсе проста дзівіліся. Бывала, падыме сам такое бервяно, што і малады не патрапіў бы падняць. А якія вясёлыя байкі ён баяў пры гэтым, ажно ўсе рабочыя покатам са смеху каціліся», — адзначае аўтар. Калі ж селянін здзейсніў задуманае, сіла жыццёвая яго пакінула, за адну ноч ён пастарэў на дваццаць гадоў.

Многія апавяданні З. Бядулі афарбоўвае мяккі гумар, што надае творам адметнасць і своеасаблівасць. У «Дванаццацігодніках» развіццю драматычных падзей папярэднічае досыць шырокая экспазіцыя. Апавядаючы пра жыццё-быццё працавітых і руплівых такароўцаў, аўтар не аднойчы звяртаецца да камічных сродкаў. Напрыклад: «...Гандляры пускаліся навывперадкі ў Такароўшчыну ў асеннія даждлівыя раніцы і нават па начах. Кожны з іх хацеў быць першым, кожны хацеў сабе загарнуць смятану такароўскай працы і заўсёды канчалася тым, што ў адну любую раніцу ў Такароўшчыне пачынаўся такі шум, такі гармідар, ажно з ваколільных вёсак прыбягалі сюды, як на пажар. Гэта, як наўмысне, усе гандляры з'язджаліся разам, і каля кожнай хаты стаялі пяць-шэсць фурманак. Тут зноў бароды і пэйсы ляцець як птушкі, па вуліцы, і сінякі на тварах цвілі, як васількі».

Нескладанае па зместу і думцы апавяданне «Тры крыжыкі» (1925) цалкам трымаецца на ўменні пісьменніка ўбачыць камічнае ў звычайнай жыццёвай з'яве. Зноў жа, пасміхаецца са свайго героя, непісьменнага селяніна, З. Бядуля нязлосна. Пры апісанні таго, як ставіў Янка Гарбач свае тры крыжыкі, камічны эфект ствараецца параўнаннем «працы» над паперай са звычайнай працай на полі. «Як сахою па раллі, водзіць ён пяром па паперы. Доўга майструе, пакуль стануць крыжыкі ў радочку — адзін за адным, як

жывюханькія... Шмат поту яны яму каштуюць кожны раз». Выклікае усмешку нечаканае супастаўленне знешняга выгляду героя з яго дзейнасцю і родам занятку. Настаўнік, які прапанаваў Янку вучыцца, у апавяданні характарызуецца наступным чынам: «Тры гады ён жыве вось у гэтай глушы. Увесь свой час змагаецца з вясковай цемрай. Ад пастаяннага змагання з яго маршчыністага твару не зыходзіць выраз неспакою, напружанасці і натхнёнай жывасці. Вочы ў яго вострыя, пранікаючыя, бародка — клінам, увесь ён тонкі і худы. Нібы верацяном вострым, гатоў ён у любую хвіліну пранізваць думкі вясковых людзей, каб асвятляць іх, каб расейваць павуціну старых забабонаў».